

מאיר ויזלטיר

תגובה למאמרו של יצחק לאור, "אין דבר כזה אדונית"

כמקפצה לדבריו המעניינים על הפוליטי בשירי דליה רביקוביץ - ובעיקר על השיר הנהדר "קרני חייטין" (מִטְעָם 14) - יצחק לאור רואה לנכון ליצור הנגדה תיאורטית חדה בין השיח הפוליטי אצלה לזה של משוררים אחרים. הוא עוסק בהרחבה בהיבטים של הפוליטי גם בשירים שלי, שאותם בחר לצייר (לפחות במאמר זה) כחלק בלתי נפרד מ"שיח הארון" הישראלי. על כך ביקשתי להעיר כמה הערות.

אך בפתח הדברים אני נאלץ להתעכב על עניין משני לכאורה. יצחק לאור מצטט בשלמותו (עמ' 118) שיר נטול שם שלי שגילה דווקא באנתולוגיה דר-לשונית של שירה ישראלית שראתה אור באיטליה, ומספר לקוראים כי שם "התפרסמו שירים של ויזלטיר, חלקם נפלאים, כולם טרם התפרסמו בארץ". (הדגשה שלי - מ.ו.) נקודה זו, שהיה חשוב לי לפרסם שיר זה בטורינו, אך לא בתל אביב, נראית לו הרת-משמעות, והוא חוזר ומתעכב עליה ומפרש אותה: "יש לעניין זה סיבות רבות, חלקן מעוררות כבוד. אחת מהן, לא הטובה שבהן, יכולה לסייע לנו לראות עד כמה עמדה זו של 'שותפות במערב' מקנה למשורר נוכחות אדנותית, או במקרה זה נציגות אירופה בעברית (ואין זה בלתי שייך לעניין, שאת השיר הזה ביקש המשורר לפרסם באירופה...) - כך מסופח השיר בקלות אל "שיח הארון" של ויזלטיר.

אלא שכל העניין כולו הוא טעות מביכה - לא ביקש, לא אדנות ולא נעליים. שיר זה (כמו "שירי האהבה היפים" בהמשך) כולם שירים ישנים ובהחלט התפרסמו בארץ, ומזמן. הם נכתבו בראשית העשור הקודם, והמתרגם לאיטלקית פשוט מצא אותם בספרי "מחסן" (ינואר, 1995). משובת הגורל: השיר הפוליטי הזה, המערב את הקטור נסיך טרויה מן האיליאדה עם חייל אמריקאי במוגדישו, סומליה, נדפס בעמ' 118 גם ב"מחסן" (מחזור שירי האהבה נדפס שם בעמ' 69-85).

יש להניח שלאור קרא את השיר הנ"ל בעבר, שכן ב"מחסן" הופיע בפרק "גלגל המאה", לא הרחק משיר בשם "גלגל המאה", שלאור כתב עליו רשימה

ב"הארץ". העובדה שכל זה נשכח ממנו לכבוד תזה על המדיניות האירופית המדומה שלי הפליאה אותי. אולי ככה זה כאשר התזה קודמת להתבוננות בשיר ומקבלת זכויות יתר.

במאמץ לשייך אותי ל"שיח האדון", לאור קורא אחדים משירי כאילו מקומם "בין המיינסטרים של זך לזה של אבידן". בכך מוחמץ ההבדל (ואפילו הניגוד) ביני לבין זך בתחום שבו דן מאמרו: במקום להבדיל בין ה"כאן" וה"שם", המקום הזה (שהוא קומי) וההם (המאפשרים פאתוס וטרגדיה) - השיר שלי נוטה לערבב, לערבב ולכולל אותם.

כך, בשיר "הוראות לשיר ערש", אין שום "אירוניה על המקום הזה", כטענתו. האימהות עם "ערש הפלסטיק מן הדגם האחרון" אינן מקומיות במיוחד. גם, אך לא במיוחד. הן גם דוגמניות מז'ורנלים זרים. השיר מערבב כוונה את תל-אביב עם אירלנד ומציע לאימהות בכל אתר לספר לתינוק מיתוסים איריים, כמו ייטס. ההנגדה בשיר מוקדם זה (שנכתב בהשפעת קריאה מרובה בשירי ייטס) אינה בין "מקומי לאירופי", אלא בין תעשייתי, מלאכותי ואופנתי לבין טבעי, קמאי ו"אותנטי", והאירוניה בשיר מתרוצצת בין אלה.

כך גם בשירים שמביא לאור כדוגמה ל"לעג גדול" למקומיים בשם אירופה או "התרבות המערבית". לא שאין מבט אירוני (או לגלוג, אם תרצו) בשיר "קריאה חוזרת בפלוטארך" - אך בעיקר לעבר פלוטארך הגדול עצמו. כן, כן. שוב אני מערבב, ומשתמש בדמותו של קיבוצניק בעל מזג אינטלקטואלי כדי להמחיש לעצמי את פלוטארך כפי שהבנתי אותו בקריאה חוזרת - כישרון קרתני, היושב כל ימיו בדלפי וחולם את המניפולציה הגדולה של כרך האישים המקבילים שלו.

בשיר "סונטה לפעמים מקבת", הגיבור מוצג כמי שלא נענש ולא ייענש על רציחותיו, אלא יוצא לפנסייה בחווה חקלאית. אשתו אינה מתאבדת אלא משתגעת לה לאיטה, והוא ממשיך לגדל ורדים. השיר נכתב לאחר מלחמת 1967, ונמסר למוסף הספרותי כבן-זוג ל"פלוטארך". העורך, בנימין תמוז, ראה בו אלגוריה שקופה לאלוף ישראלי וסירב להדפיסו.

שיר אחר, המצוטט בהרחבה בלי לנקוב בשמו (שם האמור להשפיע על אופי הדיון) הוא "יום-ההולדת ה-30 של פקידה במשרד הביטחון". לאור אומר עליו: "וגם לו [לויזלטר], כמו לזך במטולה, יש פקידה עלובה" (עמ' 117). ממש נעלכתי בשם הפקידה "שלי". היא שונה מאוד מהקייטנית של זך, הנופשת במטולה. ניתן לה קול חזק (מונולוג ארוך בן 50 שורות), ולא 2-3 שורות מפוהקות, והיא אינה "עלובה" - היא מורדת. היא עומדת (או לפחות מפנטזת) להתנקם על

הכל ולשרוף את המשרד (בסיגר הפאלי של הבוס!). היא חיה חיי עבד, אבל היא מתקוממת. לפחות בפנטזיה היא תחסל רשימה ארוכה של דברים, ולאור מונה אותם – אך נעצר בדיוק לפני פריטים רבי-משמעות מבחינת הנושא שלו – תעודת-הלידה ו – 'וְאֵת סֵפֶר שִׁירָיו שֶׁל נֶתָן / שְׁנַתָּ לִי בְּאֶהְבָּה'. מעניין מיהו נתן זה ולמה? (השיר נכתב ב-1964) אולי הוא קשור לדיון?

הפקידה ממשרד הביטחון אולי אינה אנטיגונה, חייה המאוסים אינם מתעלים לגבהים טרגיים – אבל מי אמר שחייה או חיינו "מאוסים משום שאיננו שם"? השיר אומר זאת? ואולי השיר מביא סיבות אחרות לגמרי למיאוס מהחיים, מעבר לבעיה האירופו-צנטרית.

לא אכחד: איני מתפעל מן התאוה או התיאבון לשייך את הנגיעה של שירי בפוליטי לשיח האדון. אין אני שווה נפש לטיעון זה, ואני סבור כי מלאכתו של מי שירצה להפריך אותו תהיה די קלה. אם חייבים לארוז אותי באריזה לאקאנית, בין שיח האדון לשירה של העבד הייתי בוחר בשיח המהגר, או בן המהגרים או שניהם.

מי שאין לו צורך דחוף לאשש תזה תיאורטית מוכנה מראש, יראה שאין דמיון בין הגישה של זך לזו שלי בכל הנוגע למוטיב "נופים זרים". הדומה היחיד הוא חיצוני לשירים, ביוגרפי. זך נולד בברלין והגיע לפה עם הוריו בגיל 6-5; אני נולדתי במוסקבה והגעתי לפה עם בני משפחה בגיל 8. כאן תם המשותף. בשירתו המכוננת של זך משנות החמישים והששים, לא תמצאו שירים החושפים את השנים הראשונות בחייו. הן מכוסות. אצלי זה ההיפך. מהרגע הראשון תמצאו שרטוטים ביוגרפיים וכמה שירים על ילדותי המוקדמת בנוסח סימבולי – אך מפורש וחושף. יש בשירי נושא פיקרסקי-אוטוביוגרפי קבוע, חוזר ונשנה. זה המפתח לנפים זרים בשירי – וכי מה רציתם, שאתכחש לביוגרפיה שלי? שאעמיד פנים שנולדתי מהים של נתניה? במידה מוגבלת נולדתי מחדש מן הים של נתניה; והגבול הזה קיים, והוא מפורש ומסומן בשירים. קיים בהם מוטיב כזה, נושא כזה – עלילותי במחוזות אחרים. בילדות, וגם בנסיעות.

ועוד משהו: דליה רביקוביץ "שייכת" ל"דור" שנות החמישים ואילו אני לשנות הששים. אבל זה לא מדויק. מבחינת ההבנה של "מה שהיה", ה"דורות" הללו הם עניין מכשיל. בין תאריכי הלידה שלה ושלי מפרידות רק חמש שנים, ושנינו הדפסנו שירים ראשונים בגיל 18. דליה אומצה בידי חבורת עמיחי-זך-אבידן, אבל נבדלה מהם כמעט בכל, ודמתה יותר לחבורת שנות הששים (מסיבות שונות, שלא כאן המקום לדון בהן, לא היה לה מה להרוויח בהצטרפות לחבורה שלנו). בכל הנוגע לטבילת הידיים בחומרים פוליטיים מלוכלכים ממש,

הקדמתי אותה וגם את האחרים.

לאור מעגן את ציטוטיו משירי רביקוביץ בכרך "כל השירים עד כה", ובכך מיטשטשת העובדה כי השיר המרשים "קרני חיטין" נכתב בעקבות מלחמת ששת הימים, ונדפס ב"הספר השלישי" (1970). בסתיו 1967 נכתב ופורסם שירי "אש אלוהים על ילדים", ומשתלם לקרוא אותם זה לצד זה. שניהם נכתבו בפרספקטיבה של כיבושי 1967, ועל כן יש בהם זעם טרי. יחד איתם כדאי גם לקרוא את שירי "המורדים שלי" (נכתב ב-1960 ונדפס ב-1962). מה לעשות, אני כתבתי שירים פוליטיים "מנקודת המבט של העבד" ("הספד אינטלקטואלי", "מסעו של האובליסק" ואחרים) כבר בשנים הראשונות של העשור ההוא. הערה זו לא באה לגרוע מגדולתה של דליה רביקוביץ או מהשיר "קרני חיטין" - לא אחת הבעתי הערצה לשירתה, וגם לשיר זה.

ובעניין אחר, שמאמרו של לאור נוגע בו: איש לא יוכל לשנות בדיעבד את העובדה שספרות מודרנית בעברית, עברית כלשהי, לא נולדה בין נתניה לפרדס חנה אלא בתחום המושב, באודסה, בוורשה וכו'. עלילותיה של התפתחות תרבותית זו (כמה דורות שם וכמה דורות כאן) אינן רק חלק מסכסוך הדמים המכוער והמתמשך שאנו מבוססים בו עד צוואר. על כן יוסיפו להשתייך איכשהו גם - גם - לאירופה, אם נרצה ואם נמאן. אם ג'ויס יכול לאמץ את יוליסס אל ליבה הקלטי הנורדי של דבלין, אני (ואחרים, גם משוררים סורים) יכולים לגרור את גיבורי האודיסיאה והאיליאדה לתל אביב או למוגדישו.

אין לי שום יצר להתנצח עם קביעתו של לאור כי כתבתי "כאיש המודרנה המערבית" או כי "חלק גדול משירתו צריך להיקרא על רקע המודרנה הזאת כולל הבעייתיות של העמדה הזאת." אני רק הייתי מוסיף "להגנתי" כי מן הרגע הראשון לפעולתי בשירה, תפישתי את השירה המערבית לא היתה נלהבת ונאיבית, למרות שראיתי בה נקודת מוצא שאי אפשר בלעדיה.

אין זו סיבה מספקת לעשות אותי כמין טומי לפיד המנוח, שדיבר בשם התרבות האירופית. מעולם לא דיברתי בשם אירופה, ואין לי שום חשק לדבר מגרונה. לעומת זאת, תרבויות יהודיות מעורבות בתרבויות אירופיות משחר היותן. סדרי המשנה רוויים השפעה יוונית ומלאים דיאלוג ועימות עם תרבויות יוון ורומי. ועוד קודם לכן היתה ספרות הלניסטית מרובה בעברית ויהודית ביוונית. סיפורי האלים והגיבורים של היוונים הם - והיו תמיד - חלק בלתי נפרד משלולית חמימה זו שאנו משכשכים ונמשיך לשכשך בה, האגן המזרחי של הים התיכון.

בכלל, העולם הגדול הוא די קטן, ובמאה החדשה המרחקים התקצרו עוד

יותר. התרבויות מעורבות ומתערבות, לא מדובר בגלקסיות רחוקות. לפני
כארבעים שנה כתבתי:

העולם הוא כוכב קטן,
נורה של ארבעים נאט,
מטוסים כפּרֶפְרֵי־עֵשׂ
עוברים מצד אל צד. (קה, עמ' 39)

עדיין אני סבור כך.